

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ АРДАНІВСЬКОГО ГОРОДИЩА

На території Верхнього Потисся відомі різноманітні типи археологічних пам'яток, серед яких виділяються городища, що характеризують місцеве військове зодцтво. Окрему і найчисельнішу групу складають городища епохи гальштату. Між собою вони різняться функціональним призначенням та розмірами. Серед них своєю площею виділяється Арданівське городище - 25 га. Розміщене воно в урочищі Богуслав на північно-східній окраїні с.Арданово Іршавського р-ну Закарпатської обл. (рис.1).

У наукову літературу пам'ятка введена в 70-х рр. XIX ст. Т.Легоцьким (Lehoczky, 1996, old.48-49), однак тільки через 80 років після цього у с.Арданово були розпочаті дослідження з метою встановлення часу існування городища. У 1954 р. тут проводила шурфування експедиція Закарпатського краєзнавчого музею (Бернякович, 1957, с.437), а трохи пізніше (1958, 1962 рр.) - експедиція Державного Ермітажу (Смирнова, Бернякович, 1965, с.96).

У ході пошукових робіт було закладено 25 шурфів, з яких шість у північній частині урочища і 19 у південній. Загальна їх площа становила 78,5 м² (Смирнова, 1966, с.399). Потужність культурного шару не перевищувала 0,5 м, під ним залягав материк - андезитова скеля.

Крім цього, на південному-заході городища було розрізано вал, ширина основи якого на цій ділянці досягає 6,2 м, а висота 1 м (Смирнова, 1966, с.397; рис.2). Під час робіт встановлено, що зведений на андезитовій скельній поверхні насип складається з лесоподібного суглинку з дрібним камінням.

Отриманий у процесі вивчення городища матеріал Г.І.Смирнова (1966, с.402) віднесла до останньої фази існування культури фракійського гальштату, а верхню дату функціонування пам'ятки - до рубежу VII - VI ст. до н.е. Обмежена кількість матеріалу і відсутність господарсько-побутових будівель не дозволили дослідниці чітко визначити час існування пам'ятки, а слабка насиченість культурного шару стала підставою для зарахування Арданівського городища до категорії сховищ (Смирнова, 1966, с.399, 404).

Відсутність чіткості у визначенні хронології пам'ятки і конструкцій фортифікаційних споруд змусила археологічну експедицію Ужгородського держуніверситету на початку 90-х рр. XX ст. продовжити розкопки городища (Дзембас, 1991, с.9-12). Основні роботи були сконцентровані в північній частині урочища Богуслав, де досліджувався вал. На цій ділянці висота валу досягає двох метрів. Під час його вскриття виявлено три стовпові ями, що розміщувалися вздовж гребня валу. Вони мали округлу

форму діаметром 0,35 - 0,45 м, відстань між ними становила 0,45 - 0,65 м. З внутрішнього боку валу був простежений суцільний пласт андезитового каміння середніх та дрібних розмірів, що призначалося для укріплення внутрішньої поверхні валу. З зовнішнього боку валу було простежене підрізання насипу для збільшення його нахилу (ескарп). Речовий матеріал складався виключно з дрібних фрагментів кераміки, основна концентрація яких відзначалась у центральній частині валу на глибині від 1 до 1,8 м (Дзембас, 1991, с.10).

З метою отримання додаткових даних про стратиграфію городища у 2010 - 2011 рр. роботи на ньому провела експедиція Ужгородського національного університету. В першу чергу була зроблена топографічна зйомка, яка уточнила конфігурацію (підвальна, 700 x 350 м) і площу пам'ятки - 25 га. З трьох боків - з півночі, сходу і півдня, урочище обмежене валом, із заходу - природнім урвищем. Найбільш виражений насип валу на півночі і сході, де його висота від сучасної поверхні досягає 2 м. Крім цього, відмічасмо на городищі дев'ять входів (рис.2).

У північній частині пам'ятки був закладений шурф площею 20 м². Культурний шар - 0,55 - 0,65 м, складається із однорідної глини світло-коричневого кольору. Материк - андезитова скеля. На розкопаній площі виявлено 360 дрібних фрагментів кераміки, в основному з глибини 0,2 - 0,3 м. Значну кількість уламків ліпного посуду зібрано в коріннях вигорнутих буревіями дерев і колях лісовозів.

Під час дослідження городища отримана керамічна колекція, яка, із врахуванням відсутності чітких хроноіндикаторів, є єдиним матеріалом для датування пам'ятки. У своїй більшості вона представлена дрібними уламками. У зв'язку із цим для її аналізу залучені найбільш виразні фрагменти.

Весь виявлений комплекс посуду городища, у залежності від технології виготовлення виділений у дві групи: кухонна (група А) і столова (група Б).

Група А. Представлена виключно уламками горщиків. Сформовані вони із глиняної маси з домішкою крупного шамоту, рідше жорстви. Колір - світло-коричневий, оранжевий або вохристий. У більшості випадків посуд погано випалений, його поверхня мулиста. Діаметр вінчика: 11 - 36 см. Фрагменти верхніх частин дозволяють виділити посудини у три типи.

Тип I. Горщики з невиділеним, вертикальним вінчиком (рис.3, 1).

Тип II. З коротким, ледь відігнутим вінчиком (рис.3, 2-5). Плечики не виражені. Горщики цього типу найбільш представлені на городищі.

Тип III. Посуд з плавно відігнутим вінчиком та виділеним горлом (рис.3, 6).

Група Б. Відзначається більш якісним виготовленням. Глиняне тісто добре вимучене з домішкою дрібного шамоту. Зовнішня поверхня, а

часто і внутрішня, вкрита чорним лощінням. Це ущільнювало поверхню виробів і надавало їм естетичного вигляду (Семёнов, Коробкова, 1983, с.208). Асортимент даної групи більше поширений, ніж попередній і представлений фрагментами амфор, мисок і черпаків.

Амфори. Фрагменти дозволяють виділити два типи.

Тип I. До цього типу зараховані амфори, які прийнято називати урнами псевдовілланова за аналогіями з ранніми урнами Італії типу Вілланова (Балагури, 2001, с.33) (рис.3, 7-9). Ці амфори виступають характерним посудом культури Гава (Кеменцеи, 1986, с.122; Demeterová, 1986, s.99). Зазвичай на них наявні рогоподібні виступи, що видавлювалися з середини і прикрашалися канелюрами, які утворювали концентричні півкола. Інколи канелюрами прикрашалася шийка та найбільше розширення тулуба.

Тип II. Представлений невеликими фрагментами вінчиків та бічних частин амфор (рис.3, 10-13). Судячи з аналогій, вони мали високу шийку і роздутий, приземистий тулуб з чітко вираженими плечиками та вузьке дно (Paulik, 1968, obr.7; Demeterová, 1986, tab.II, 6; V, 8). Такі амфори поширені на пам'ятках культури Гава: Сомотор (Pastor, 1958, obr.5, tab.II, 1; III, 5; Čarlovič, Gašaj, Olexa, 1977, s.92, obr.39,3; Demeterová, 1986, Tab.II, 6; V, 8), Тисавашварі (Кеменцеи, 1986, рис.41, 12), Динтешті (Марта, 2007, рис.1, 2), Саретел, Речі, Шинкраені (Paulik, 1968, obr.7, 1-2,4). Для цього посуду на ранньому етапі культури Гава було характерне циліндричне горло, а на класичному етапі (X - VIII ст. до н.е.) воно стає воронкоподібним (Балагури, 2001, с.311).

Миски. Найбільш поширена форма столового посуду. Представлені різноманітними розмірами (діаметр вінчика від 9 до 29 см). Форма тулуба овальна або конічна. В залежності від профілю вінчика і його оформлення виділяються шість типів.

Тип I. З невеликим заокругленим і трохи відігнутих на зовнішню сторону вінчиком, тулуб овальний (рис.3, 14-17). Цей тип найбільш представлений на пам'ятці.

Тип II. Фрагменти мисок з округлим, профільованим із середини посудини вінчиком. Тулуб овальної форми. Серед цього типу виділимо два варіанта.

Варіант А. Глибокі миски з витягнутим у гору вінчиком (рис.3, 18-19).

Варіант Б. Неглибокі широко розкриті миски (рис.3, 20).

Тип III. З коротким, потовщеним вінчиком, що орнаментований косими канелюрами. Посудини неглибокої, овальної форми (рис.3, 21).

Серед чисельних фрагментів мисок, окрім вище зазначених, виділяються ще три. Профілювання та оформлення поверхні дозволяє виокремити їх у наступні типи.

Тип IV. Миски з невеликим загнутим досередини вінчиком (рис.3, 22).

Тип V. Представлений фрагментом миски з коротким заокругленим потовщеним вінчиком і овальним тулубом. Внутрішня сторона вкрита чорним лошінням, зовнішня світло-коричневого кольору зі слідами розчосів, залишених соломною чи травою (рис.3, 23).

Тип VI. До цього типу зарахований фрагмент чорнолощеної конічної миски з невиділеним вінчиком. Внутрішня сторона орнаментована рядами канелюр (рис.3, 24).

Черпаки. Найменш представлена форма в керамічній колекції городища. На основі наявних фрагментів виділені три типи.

Тип I. Черпаки з коротким, плавно відігнутих вінчиком діаметром: 12,8 см. Плечики чітко виражені, горло циліндричне (рис.3, 25).

Тип II. Приземистий черпак з конічно розкритим горлом. Вінчик плавно відігнутий, діаметром 14,3 см. Плечики чітко виражені. Нижня частина овальної форми (рис.3, 26). Судячи з аналогій, він був оснащений петлеподібною ручкою, що високо виступала над устям (Потушняк, 1958, с.130; таб.LXIX, 5; Budinský-Křička, 1976, tab.IX, 1; obr.13, 3; Балагури, 2001, рис.99, 16,19). Відмітимо, що черпаки подібного профілювання зустрічаються на пам'ятках лужицької культури (Porubský, 1958, tab.II, 8,10; Veličik 1991, abb.38, 1,3-4,6).

Тип III. Вінчик відсутній. Тулуб біконічний, шириною 6,5 см. Дно невелике, трохи увігнуте, діаметром 1,2 см. Посудина виготовлена якісно, зовнішня і внутрішня поверхня її вкрита відмінним чорним лошінням (рис.3, 27).

Окремо відмітимо фрагмент прясельця, сформованого з глиняного тіста з домішкою дрібного шамоту, колір світло-коричневий. Діаметр - 5 см (рис.3, 28).

Завершуючи аналіз кераміки слід зазначити, що на поверхні кухонного посуду відсутні розчоси від соломи чи трави і наліпні валики з пальцевими защипами. Також в колекції пам'ятки не виявлений посуд з пелюсткоподібними краями, що виступають архаїчними ознаками культури Гава (Смирнова, 1973, с.171; 1976, с.31; Балагури, 2001, с.309). У той самий час миски представлені різноманітними варіантами. Наявна на сьогоднішній день кераміка городища є більш характерною для класичного етапу культури, а саме X - VIII ст. до н.е. (Балагури, 2001, с.311).

Тепер стосовно функціонального призначення пам'ятки та її трактування як городища-сховища. Дійсно, незначна досліджена площа, слаба насиченість культурного шару, відсутність господарсько-побутових об'єктів не дозволяють віднести Арданово до пам'яток з постійно проживаючим населенням.

Серед підйомного матеріалу північної частини урочища Богуслав присутні фрагменти середньовічної кераміки, що за характером глиняного

тіста, випалу, а також профілювання відносяться до X - XI ст. н.е. (Дзембас, 1991, с.12; Раппопорт, Малевская, 1963, с.70-71; Прохненко, 2004, с.278-280; Мойжес, Щербей, 2010, с.186, рис.2, 17).

Таким чином, можна зробити висновок, що Арданівське городище існувало у період X - VIII ст. до н.е., а приблизно через два тисячоліття тут з'явилося нове населення, що використовувало гальштатські фортифікаційні споруди.

Ключові слова: Верхнє Потисся, городища, гальштат, кераміка.

Ключевые слова: Верхнее Потисье, городища, гальштат, керамика.

Key words: Upper Tisza region, fortified settlements, Gallshtat, ceramics.

Мойжес В.В. (м.Ужгород, Україна)

Результати дослідження Арданівського городища

(Резюме)

Пріоритетними пам'ятками гальштатської епохи Верхнього Потисся виступають городища. Відкриті вони наприкінці XIX ст., але тільки через 80 років після цього отримали достовірну класифікацію і хронологічне визначення. У своїй більшості пункти відносяться до городищ-сховищ зі слабкою насиченістю культурного шару.

У 2010 - 2011 роках експедицією Ужгородського національного університету були проведені додаткові дослідження біля с.Арданово (ур.Богуслав) Іршавського р-ну Закарпатської обл. України. Отримані матеріали підтвердили, що Арданівське городище існувало в період X - VIII ст. до н.е., а приблизно через два тисячоліття тут з'явилося нове населення, яке використало гальштатські фортифікаційні споруди.

Мойжес В.В. (г.Ужгород, Україна)

Результаты исследования Ардановского городища

(Резюме)

Приоритетными памятниками гальштатской эпохи Верхнего Потисья выступают городища. Открыты они ещё в конце XIX ст., но лишь через 80 лет после этого получили достоверную классификацию и хронологическое определение. В своём большинстве пункты относятся к городищам-убежищам со слабой мощностью культурного слоя.

В 2010 - 2011 годах экспедицией Ужгородского национального университета были проведены дополнительные исследования возле

с.Арданово (ур.Богуслав) Иршавского р-на Закарпатской обл. Украины. Полученные материалы подтвердили, что Ардановское городище существовало в период X - VIII вв. до н.э., а приблизительно через два тысячелетия здесь появилось новое население, использовавшее галльштатские фортификационные сооружения.

Moizhes V.V. (Uzhgorod, Ukraine)

The Results of Investigation of Ardanovo Hill-fort
(Summary)

The hill-forts which were opened in the end of the XIX century, but only 80 years after this got reliable classification and chronological identification are preferable monuments of the Gallshtat epoch of the Upper Tisza. In its majority puncts belong to hill-forts refuges with faint power of cultural layer.

Additional researches near Ardanovo (Boguslav) of Irshava district of Zakarpatsjka region of Ukraine were led by expedition of Uzhgorod National University in 2010 - 2011. The materials which were got confirmed that Ardanovo hill-fort have existed in the period of X - VIII centuries BC and after about two thousand years a new population which used Gallshtat fortified buildings appeared here.

Литература

Балагури Э.А. Население Верхнего Потисья в эпоху бронзы. - Ужгород, 2001. - 392 с.

Бернякович К.В. Древнеславянские памятники Закарпатской области (СССР) // SA. - 1957. - V. - 2. - S.435-455.

Дзембас А.В. Отчёт отряда археологической экспедиции УжГУ. - Ужгород, 1991. - 19 с.: 38 рис.

Каменцеи Т. Культура Гава // Археология Венгрии. - М., 1986. - С.115-138.

Марта Л. Обряд закопування амфор на поселеннях періоду пізньої бронзи в Сомешанській долині // Carpatika-Карпатика. - Ужгород, 2007. - Вип.36. - С.4-16.

Мойжес В.В., Щербей К.І. Розвідки в с.Арданово // Карпатика. Старожитності Карпатського ареалу. - Ужгород, 2010. - Вип.39. - С.185-190.

Потушняк Ф.М. Археологічні знахідки бронзового та залізного віку на Закарпатті. - Ужгород, 1958. - 144 с.

Прохненко І.А. Середньовічний горизонт Малокопанського городища

// Carpathica-Карпатика. Давня історія Карпато-Дунайського ареалу та суміжних регіонів. - Ужгород, 2004. - Вип.31. - С.273-293.

Раппопорт П.А., Малевская М.В. Обследование городищ Прикарпатья и Закарпатья на территории Советского Союза // Acta archaeologica Carpathica. - 1963. - V. - 1-2. - С.61-76.

Семёнов С.А., Коробкова Г.Ф. Технология древнейших производств. - Л., 1983. - 201 с.

Смирнова Г.И. Гальштатские городища в Закарпатье // SA. - 1966. - XIV.-2. - С.397-409.

Смирнова Г.И. Население Восточных Карпат в эпоху раннего гальштата (Гавско-Голиградский круг памятников) // Культура і побут населення Українських Карпат (Матеріали республіканської конференції). - Ужгород, 1973. - С.166-176.

Смирнова Г.И. Гавско-Голиградовский круг памятников Восточно-Карпатского бассейна // АСГЭ. - 1976. - №17. - С.18-34.

Смирнова Г.И., Бернякович К.В. Происхождение и хронология памятников куштановицкого типа Закарпатья // АСГЭ. - 1965. - Вып.7. - С.89-115.

Budinský-Krička V. Predkuštanovické žiarové pohrebisko vo Vojnatine // SA. - 1976. - XXIV. - S.119-149.

Čaplovič D, Gašaj D, Olexa L. Archeologický prieskum medzibodrožia a Košickej kotliny v roku 1976 // AVANS. - 1977. - S.88-99.

Demeterová S. Počiatky gávskej kultúry na východnom Slovensku // SA. - 1986. - XXXIV. - 1. - S.97-131.

Lehoczky T. Bereg vármegye. - Budapest-Beregszász, 1996. - 719 old.

Paulik J. K problmatike východného Slovenska v mladšej dobe bronzovej // Zborník slovenského národného múzea. - Historia. - 1968. - 8. - S.3-43.

Pástor J. Sidliskový výskum na Somatorskej hore r. 1955 // SA. - 1958. - VI. - 2. - S.314-346.

Porubský J. Lužické popolnicové pole v Partizánskom// SA. - 1958. - VI. - 1. - S.82-98.

Veliáčik L. Beitrag des gräberfeldes in Diviaky nad Nitricju zur chronologie in der denkmäler der lausitzer kultur in Slowakei // SA. - 1991. - XXXIX. - 1-2. - S.141-214.

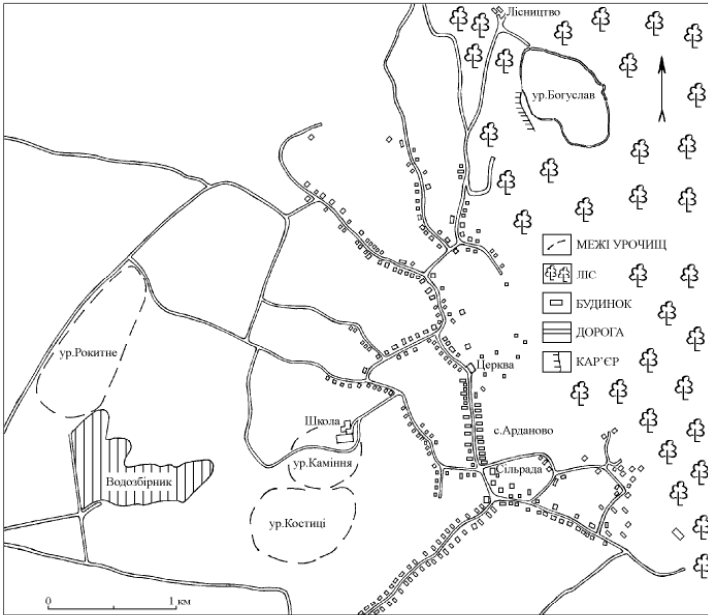

Рис. 1. Схематичний план розміщення урочищ в околицях с. Арданово.

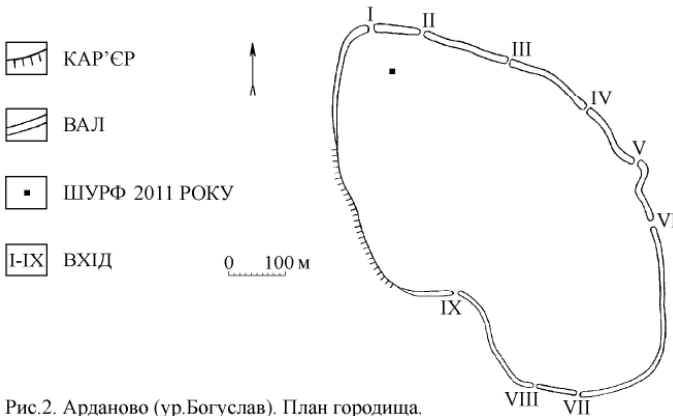

Рис. 2. Арданово (ур. Богуслав). План городища.

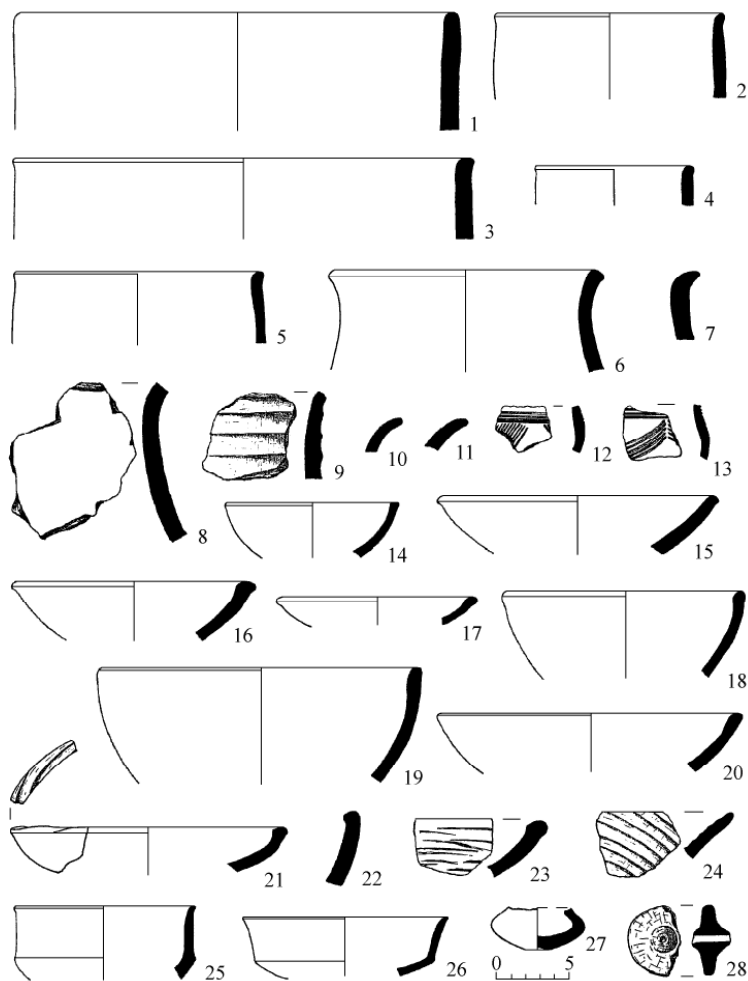

Рис.3. Арданово (ур.Богуслав). 1,3-4,8,11-14,20,22-24,26 - підйомний матеріал 2011 року; 2,5-6,17,21,27-28 - підйомний матеріал 2010 року; 7,9-10,15-16,18-19, 25 - кераміка із шурфу.